

Pogled na »Misao na vječnost«*

Janko je Leskovar (1861—1949) najmanje plodan pisac hrvatskog realizma. Petnaestak godina stvaranja i u to kratko vrijeme jedan putopis, deset pripovijedaka, dva kraća romana, životopis, tri kratka odgovora svojim kritikama, a zatim gotovo pola stoljeća šutnje. U zadnje vrijeme objavio je Šimun Jurišić odlomke iz »Spomenice za nižu pučku školu u Krapinskim Toplicah«, koju je od 1. do 71. stranice vlastoručno ispisao Janko Leskovar.

Leskovar je anticipirao neke težnje hrvatskih modernista s kraja 19. stoljeća: prikazivao je gotovo samo unutrašnji život svojih junaka. Stav Katoličke crkve prema njemu je jasan; iznesen je u »Hrvatskoj straži«: »Ne ćemo da sami izreknemo sud o Leskovaru; nego tek podsjećamo na »književnu študiju«, što ju je u sarajevskoj »Nadi« (god. 1901. br. 1—4) o Leskovaru napisao M. Marjanović. Tuj će gospoda naići i na samoispovijest Leskovarovu, kako je on od filozofa najviše čitao Schopenhauera. Leskovar se tim priznaje učenicom Schopenhauerovim. A da je to u istinu tako, izlaže i dokazuje M. Marjanović iz njegovih djela. Leskovar »nije dozvolio ni jednom junaku, da nade sreću i zadovoljstvo«. Njegov temperament »stvara bolni život«. Pored svoje fikcije Leskovar »ne vjenjuje ni u što«. »Stani su idoli pali, a nove stvara čovjek prema svojoj naravi sam... ali ne više slijepom vjerom.« Panteistički pesimizam Schopenhauerov izbija kod Leskovara gotovo pri svakoj pripovijesti poput podnevna sunca.«

Leskovar se javio u književnosti prilično kasno (1891), kao tridesetgodišnjak, novelom »Misao na vječnost«, i bio odmah dočekan s oduševljenjem. Novela je najprije objavljena u »Viencu« (»Vienac«, 23/1891, 13, 194—196). Zatim je u cijelosti preštampana u slijedećim knjigama:

Milan Ogrizović: Hrvatski pripovjedači. Zagreb, 1907.

Janko Leskovar: Pripovijesti. Zagreb, 1917.

Hrvatska proza XX stoljeća (ur. Milan Begović). Zagreb, 1942.

Janko Leskovar: Pripoviesti I. Zagreb, 1944.

Turić, Leskovar, Draženović: Djela. Zagreb, 1953.

Janko Leskovar: Djela. Zagreb, 1963.

»Misao na vječnost« je zacijelo najpoznatije, ali nikako i najbolje djelo Janka Leskovara. Sam navodi da je nastala kao plod razgovora s umnim i načitanim barunom Cavanaghom za zvjezdane noći. Još nije utvrđen utjecaj koji je izvršio taj barun (prikazao ga je pisac u nekim djelima) na Leskovara.

U noveli »Misao na vječnost« javlja se jedan od centralnih motiva Turgenjevjevih (Tungenjev je od svih inozemnih pisaca najviše utjecao na hrvatsku književnost!) novela — motiv neostvarene ljubavi. Istodobno s tim motivom javlja se kao u novelističkom ciklusu Đalskog, koji počinje »Snom doktora Mišića«, i motiv snova i njihove uloge u ljudskom društvu. Leskovar je prošlost glavnog lica (zbog koje strada) evocirao veoma kratko i sugestivno, naročito njegovu tragičnu indiferentnost.

»I opet je ona došla i preda nj kleknula.

— Ah, što od mene bježiš, što me se kloniš?

On mućaše.

Od ustade.

— Nemoj, nemoj! — zavapi očajna. — Sve si mi oduzeo, sve, sve, sve...

I opet nije imao riječi da je utješi.

— Ah, pojmi. Ja sam tebi odurna, nečudoredna, iskvarena. Ah znam, no vidjet ćeš. Ti ćeš vidjeti...

Radnja pripovijetke odigrava se u selu Druškovcu, u Hrvatskom zagorju, ali bez obilježja zagorskog kolorita, bez atmosfere toga kraja. Slobodno bi se

* Uz petgodišnjicu Leskovarovih izabranih djela u kolekciji *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, Matica Hrvatska i Zora, Zagreb, 1963.

radnja pripovijetke mogla odigravati i u kojem drugom selu (zašto ne i u gradu?).

Od svih kritika o Leskovaru pisao je najnegativnije Dragutin Prohaska, ali je od svih kritika najkonkretnije pisao o njegovu prvencu. Smatra (s pravom) da Đuro Martić nije naš tipični slučaj, nego je posve (o čemu bi se dalo raspravljati) konstruiran slučaj, plod Leskovarova čitanja glavnog Büchnerova djela »Sila i tvar«. Vjeruje da čovjek s imalo zdravim instinktom samoodržanja nalazi i nehotice tisuću opravdanja da nije sam kriv za »griješ«, da je on tu posve »nedužan«, da ga se ne tiče ona mrtva djevojka, i on posve može i mora da zaboravi njezinu sliku.

Na oštru, potpuno negativnu kritiku Prohaskinu, koji je tražio angažiranu književnost, odgovorio je Leskovar sabrano i mirno. Odlučno je odbio misao da je čitao Büchnera, jer je već Anaksimander uzeo za počelo svih stvari pratvar koja mora da je nepropadljiva. »U noveli »Misao na vječnost« nije glavni motiv ono što vidi g. kritičar. To je samo pratnja. Motiv, koji pokreće radnjom, jest — krivnja i odmazda. Martić je kriv smrti one djevojke, ta ga krivnja neprestano progoni, pa se uvlači i u njegov pogled na sunce, što zapada. — Ja stojim pred problemom etičkim. Krivnja traži kazan. Ispovijed, kajanje, oprostjenje i još što drugo, ne daju odmazdu, to su možda samo sredstva za olakšanje boli, ali krivnje ne brišu.«

Prohaska je pisao o Leskovaru (stalno ga oslovljava riječju učitelj) s očitom zlovoljom. Nije se trudio ni da pažljivo pročita Leskovarove pripovijetke: nekoliko puta netočno prepričava sadržaj. Tako za Đuru Martića kaže da je tuberkulozan. Leskovar jasno kaže: »A i njegove usne nekud povenuše i uši se utanjije, pobljednije; on ipak još ne kašljuca pa svoju službu vazda točno vrši.«

Leskovar je u pravu kad tvrdi da učimo »već u školama o brzini rasprostriranja svjetlosti«. Ali ne znam da li u školama učimo da će kad umrem »duša poput misli prhati sa zvijezde na zvijezdu«. Možda je to Leskovar pročitao u kojem djelu kojeg panteistički onjantiranog filozofa. Njemački liječnik i filozof Ludwig Büchner (1824—1899), autor djela »Kraft und Stoff« (»Sila i tvar«), bio je tada jako popularan. Da li je baš njega ili kojeg drugog materijalističkog filozofa Leskovar čitao, nije bitno. U ispovijedi ne vidi sakramentat i vjeruje u odmazdu (ius talionis).

Đuro Martić je bolestan čovjek tankih usana, šiljatih koljena, suhих ruku, tankih nogu. Već po konstituciji sklon duševnoj bolesti, mučen grižnjom savjesti, on na kraju pripovijetke poludi — i sve to djeluje uvjerljivo, veoma uvjerljivo (Croce nije nimalo držao do uvjerljivosti!). Da je takav čovjek povjerovao u ono što je čitao, nije također neuvjerljivo. I Don Quijote je povjerovao u fikciju, u ono što je pročitao. Andrić na jednom mjestu kaže: »Nije najveća budala onaj koji ne umije da čita, nego onaj koji misli da je sve ono što pročita istina.«

Stilistička lingvistika, koju je utemeljio Charles Bally, smatra da i oblici izražavaju afektivne činjenice. Bilo bi nadasve zanimljivo proučiti zašto Leskovar u noveli »Misao na vječnost« forsira upotrebu imperfekta i aorista.

U jezičnom, gramatičkom pogledu Leskovarov prvenac nije besprijekoran (isto se može kazati i za ostala njegova djela). Ima u njemu provincijalizma (npr. *istom*) i nepotrebne upotrebe oblika *si* (npr. »Đuro Martić bijaše u svojoj sobi pa si nešto pjevuckaše«). I »dakanje« nije rijetkost. (Npr.: »I već je htio da list odašalje, kad mu se stadoše predodžbe opet radati, pojmovi bistriti.« — »Ona uzdrhta i htjede da se vrati, ali nije mogla.«

Leskovar u svojim djelima nikada (ili gotovo nikada) ne navodi imena ulica. Za Ljubu Martića znamo da je u Zagrebu stanovao u -skoj ulici. Leskovar je u hrvatskoj metropoli također učio preparandiju i stanovao u *Jurjevskoj* ulici (detalj možda bez važnosti).

Leskovar je — tko od nas nije? — bio okupiran metafizičkim problemima. Da li je on u Đuri Martiću dao svoj pogled na život, na zagrobni život, teško je sigurno kazati. U većini svojih pripovijedaka on je panteist, pesimist. A negdje na kraju svoje literarne karijere, točnije 1903, štampao je u istom časopisu

u kojem je objavio i svoju najpopularniju novelu, djelce »Izgubljeni sin«. U njoj, u toj noveli na biblijsku temu, dao je demanti — idejni, dakako — svoga prvenca.

Marcel Bušinski

L I T E R A T U R A

Anonimni članak. Quousque tandem — »Matica Hrvatska«? Hrvatska straža, 4/1906, 241—267.

Jakša Čedomil (Jakov Čuka). Janko Leskovar. Književna studija. Vienac, 31/1899, 17, 277—278; 19, 303—306. Potpisano: J. Č.

Šimun Jurišić. Učitelj Janko Leskovar. Školski vjesnik, 18/1968, 1.

Janko Leskovar. O kritici dra D. Prohaske. Hrvatska njiva, 2/1918, 3, 38—40.

Dragutin Prohaska. Janko Leskovar. Hrvatska njiva, 1/1917, 39, 695—698.

»Crkvu u svijetu« izdaju biskupije: dubrovačka, hvarska, kotorska, splitsko-makarska i šibenska. Odgovorni urednik: dr Frane Franić, Maksima Gorkog 4, Split. »Crkva u svijetu« izlazi 6 puta godišnje. Cijena pojedinom komadu 4 nova dinara više poštarina. Godišnja pretplata 25 n. dinara. Za inozemstvo: 5 USA \$, ili 20 DM, ili 2500 Lit. Narudžbe prima: Uprava »Crkve u svijetu«, Zrinjskoga 19, p. p. 248, Split. Tisak: Novinsko izdavačko poduzeće »Slobodna Dalmacija«, Split, Splitskog odreda broj 4.